

етнофольклорного матеріалу та фіксації роботи експедиції (диктофони, фотоапарати, відеокамери). У випадку етнографічної практики, перед виїздом у поле, необхідно у стінах університету провести тренування студентів з оволодіння навичками запису та фіксації аудіо- та відеоінформації. Також вони забор'язані пройти інструктаж з техніки безпеки.

Джерела та література: 1. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2008. – 288 с.: іл.; 2. Глушко М. Опрацювання та оформлення польових етнографічних матеріалів для здачі в архів на зберігання: методичні рекомендації. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2007. – 20 с.: іл.; 3. Громов Г. Методика этнографических экспедиций. – Москва: Изд-во МГУ, 1966. – 119 с.; 4. Кожолянко Г.К. Шестаков Ю.П. Етнографічні експедиції та етнографічна практика: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – 64 с.; 5. Паньків М.І. Організація польових досліджень з етнографії: посібник. – Івано-Франківськ, 2005. – 123 с.: іл.; 6. Паньків М.І. Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток. – Івано-Франківськ, 1991; 7. Польові дослідження народного календаря в румунських і молдавських селах Буковини: Методичні рекомендації / Укл.: Шестаков Ю. П., Мойсей А. А. – Чернівці: Рута, 2007. – 25 с.; 8. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Уклад. Л.Орел, К.Міщенко. – Київ, 1995. – 230 с.

УДК: 392.5(477.85)

Олена КОЖОЛЯНКО

ВЕСІЛЬНІ ГОЛОВНІ УБОРИ ТА ОБРЯДИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ, НА БУКОВИНІ

У статті розглядаються найбільш типові традиційні жіночі весільні головні убори Буковини. Досліджено локальну специфіку обрядових дій, пов'язаних з весільними головними уборами.

Ключові слова: весільний обряд, весільні головні убори, вінкоплетіння, барвінковий вінок, очіпок, намітка, хустка, обряд покривання молодої, рушникopodobні головні убори.

Олена КОЖОЛЯНКО

СВАДЕБНЫЕ ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ ТА ОБРЯДЫ СВЯЗАННЫЕ С НИМИ НА БУКОВИНЕ

В статье рассматриваются наиболее типичные традиционные женские свадебные головные уборы Буковины. Исследовано локальную специфику обрядных действий связанных со свадебными головными уборами.

Ключевые слова: свадебный обряд, свадебные головные уборы, венкоплетение, барвиновый венок, чепец, наметка, платок, обряд покрывания молодой.

WEDDING HEADDRESSES AND RITES CONNECTED WITH IT IN BUKOVINA

More typical traditional female Bukovina wedding headdresses are examined in the article. Local specification of ceremonial acts connected with wedding headdresses is also explored here. Wedding headdresses is still the most symbolic element in the bridal attire. However, it continues to preserve the specific local features.

Key words: wedding rite, wedding headdresses, periwinkle wreath, ritual of making wedding wreath and tying a kerchief round bride's head, kerchief, towel, O-shape headdresses.

Питання поглибленого й комплексного вивчення весільної обрядовості українців Буковини залишається актуальним, оскільки нові дані експедиційних спостережень та архівно-музейні матеріали дозволяють не тільки розширити й збагатити наші знання з духовної культури українців, виявити взаємовпливи з іншими етносами краю та сусідніх теренів, а й підійти до них з нової точки зору. Важливим складником комплексного вивчення весільної обрядовості українців Буковини є дослідження традиційних весільних головних уборів та обрядів, пов'язаних з ними.

Буковинські весільні головні убори посідають особливе місце в комплексі традиційного весільного одягу, з ними пов'язана значна кількість обрядів, адже саме вони концентрують в собі магичні оберєгові функції.

Окремі аспекти окресленої проблематики знайшли відображення в працях етнологів. Найпоказовішими з них є дослідження Я.І.Кожолянка [11] та Г.К.Кожолянка [6, 7], в яких автори висвітлюють особливості буковинського традиційного одягу. Деякі питання щодо весільного костюма українців Буковини висвітлювалися у дослідженнях українського весільного вбрання Н.О.Гуросевої [3], Т.В.Косміної та З.О.Васіної [12]. Фрагментарні дані з цього питання знаходимо у роботах дослідниць української весільної обрядовості В.К.Борисенко [1] та Н.І.Здоровеги [4]. Однак, попри значний науковий доробок згаданих дослідників, це питання потребує більш докладного вивчення.

Жіночі весільні головні убори посідають особливе місце в комплексі традиційного весільного одягу, оскільки саме вони концентрують в собі магичні оберєгові функції.

Жіночі весільні головні убори Буковини досить різноманітні. Найбільш типовими головними уборами наречених були "карабуля", "д'юрданик", "коди", "трава", "коробка", "капельюшиння", вінки, стрічки, квіти. Спільним для всіх цих видів є те, що основа кожного з них виготовлялася із картону – "лубка", обтягнутого тканиною.

"Карабуля" має форму корони із підвищеною центральною частиною. Для її виготовлення вирізають потрібної форми картонну основу, обшивають її доброякісною тканиною, переважно чорного або червоного кольору. Із

зовнішнього боку пришивають штучні квіти різних кольорів і відтінків, бісер, а інколи й пір'я павича. Ззаду, на спину, від основи “карабулі” опускаються яскраві стрічки світлих тонів, дві крайні з яких, здебільшого однакового кольору, розташовуються з обох боків спереду (на грудях). Довжина стрічок досягає 80 - 100 см [18. – 1984. – Т. 2. – с. 20].

В окремих селах рівнинної та передгірної зон обов'язковою складовою частиною “карабулі” виступає трава ковили - “трава”, невеличкий пучок якої прикріплюється до тильного боку центральної частини головного убору. “Карабуля” мала поширення в українських селах Верхнього Буковинського Попруття, припрутських селах передгір'я, частково – в селах Буковинського Поділля [11, с.144].

“Дьорданик”, “дьордан” - головний убір наречених передгірної зони Буковинського краю, який має форму шапки-кубанки. Для виготовлення “дьорданіка” на лубок натягується, як правило, темно-червоне сукно із вишивкою в центрі. Вишивка виконана бісером і лелітками у вигляді геометричного орнаменту, і представляє собою центральну частину головного убору. Зверху і знизу по краях “дьорданіка” кріпляться окремо нанизані у вигляді вузької смуги прикраси з різнокольорового бісеру - “малі йорданіки” також у стилі геометричного орнаменту. Спереду головний убір прикрашається трьома вертикальними рядами штучних квітів, середній з яких складається із однієї-трьох квіток більшого розміру з контрастними щодо інших квітів дьорданіка кольорами і відрізняється за розміром квітів від двох бокових рядів. Для “дьорданіка” характерне також обов'язкове заповнення внутрішнього простору, розміщеного над тім'ям Для цього ближче до верху основи, з тильного боку, натягуються у перехрещеному порядку нитки, густо заповнені зверху дрібними штучними квітками. Ззаду до “дьорданіка” пришиваються вузькі різнокольорові стрічки - “коди”, які у довжину досягають нижче пояса. На один толовний убір використовується 20 - 25 стрічок [11, с. 145] (а це – значна кількість), тому укладання стрічок проводиться способом накладання їх одна на одну [18. – 1985. – Т.1. – с. 14]. На Буковині, як і всюди на Україні, перевага надавалася червоним стрічкам: за народними повір'ями червоний колір захищав від дії злих сил, крім того, народ здавна ототожнював червоне з гарним, веселим.

Із 20-30 років ХХ століття цей вид головного убору зникає з ужитку. Його замінює вінок із живих та штучних квітів. Лише із середини 80-х років нашого століття робляться спроби відтворити та відродити традиційний головний убір “дьорданік” уже в сучасному варіанті.

Певні особливості мав головний убір засватаної дівчини. Її голову прикрашав вінок з вплетеним у нього пір'ям, квітами, стрічками. Недарма в народі говорили: „Гарна дівка, як засватана”. На Буковині побутував особливий головний убір засватаної дівчини – коди (кодина).

До того ж того, “коди” - вид головного убору наречених рівнинної зони краю, який використовувався у ролі святкового та весільного головного убору до початку 60-х років ХХ століття. Це – корона круглої форми, яка кріпиться

на тім'ї за допомогою приколювання (пришивання) до щільно укладеного волосся. Складаються “коди” з двох частин: коробки і самих “кодів”. Коробка виготовляється на картонній основі (5-6 см – висота та 8-10 см – діаметр), і обтягується з обох сторін темною шерстяною ниткою. За допомогою коробки головний убір прикріплюється до голови. Самі “коди” також виготовлено на картонній основі, лише висота у них – 6-7 см, а діаметр – 10-11 см, що обумовлено способом одягання їх зверху коробки [11, с. 145]. Картонна основа “кодів” обтягується з обох боків білою тканиною. Із зовнішнього боку тканину покривають два ряди штучних квітів, виготовлених із шовку та сухозлоту, причому нижній ряд складається із поодиноких квітів (15 - 8 штук), а верхній - із квіток, згрупованих по 5 штук в букети (“туфочки”). Саме завдяки цим букетам-“туфочкам” головний убір набуває конусовидної форми. Верхній край головного убору завершується пучками сухозлоту - “колосками” та рядом паперових квітів - “кучерями”. Характерною особливістю “кодів” є їхня кольорова гама, представлена світлими м'якими тонами.

Обов'язковою складовою частиною “кодів” є стрічки - “кодинки”, які пришиваються до щільної стрічкоподібної (поперечної) основи способом часткового накладання одна на одну (як у “карабулі” та “дьорданику”). Але спосіб їхнього кріплення полягає у тому, що стрічки “кодів” приколюються шпильками не до коробки, як було у двох попередніх випадках, а до плечового одягу на спині, інші складові частини “кодів” – подвійна широка стрічка, яка спадає на спину від основи головного убору до нижнього рівня “кодинок”, та призібрана поперечна стрічка, що кріпиться до навушних прикрас. Завершують головний убір три букетики квітів, прикріплені до волосся по одному посередині та по боках голови з боку потилиці.

Окремо у кодову коробку вставляли 80-100 стебел трави ковили, які, розпушуючись на теплому повітрі, прикривали конусоподібну основу і надавали головному убору досить екзотичного вигляду. На волоссі дівчини, ніби сонячна куля, утримувалася трава ковила [6, с. 279].

Головний убір “трава” є продовженням “кодів” - по суті, це ті ж “коди” (часом саме ця назва й переважає), лише зі стеблами трави ковили. Близько 100 пучків ковили пришиваються у кілька рядів по спіралі на картонну основу довжиною до одного метра, далі закручуються у щільний рулон, обшиваються тканиною і вставляються у верхню заглибину кодів. Якщо є потреба в додатковому кріпленні (а це буває зрідка, зважаючи на те, що майстрині виготовляють головний убір у повній відповідності з потрібними розмірами), то ковила приколюється до коробки ще довгими шпильками, які проходять наскрізь. Останній прийом кріплення зустрічається дуже зрідка. По-перше, додаткове проколювання наскрізь пошкоджує сам головний убір і, відповідно, псується його форма, а по-друге, стебла ковили здатні швидко загорітися (білявогню свічки, наприклад). Аби запобігти можливому згоранню головного убору, а разом з ним і волосся людини, ковилу кріплять таким чином, аби у разі небезпеки, її можна було швидко висмикнути з головного

убору. “Трава” - найстійкіший вид головного убору, який зберігся майже у незмінному вигляді до наших днів. Так, у багатьох селах, де особливо міцні народні традиції в одязі та обрядах, “трава” ніколи не виходила з ужитку і використовується у сучасному весільному обряді, служить доповненням до традиційного святкового костюма, який складається із сорочки, “ріклі” та “кожушини” [11, с.148].

У передгірній зоні краю був поширений головний убір “коробка”. “Коробка” - вид головного убору, за формою і способом виготовлення подібний до “кодів”. У той же час між ними є певні відмінності. Для виготовлення “коробки” використовувалися нанизані на стрічку і пришиті до нижнього краю основи монети, утворюючи, таким чином, віночок навколо головного убору. Верхній край основи завершувався пир’ям павича, причому в українських селах це пир’я сильно підрізали, а в молдавських - надрізали лише зверху, залишаючи значну висоту самого пера [11, с. 148]. Регіоном розповсюдження цього виду головного убору були переважно українські та молдавські села передгір’я і частина молдавських сіл рівнини.

“Коробка”, як і “коди”, використовувалась у ролі весільного головного убору до другої половини ХХ ст. [15, с. 264]. В історико-етнографічній літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття цей вид головного убору зустрічається ще й під назвою “карабуля”, що вказує на більш пізнє виникнення назви “коробка” стосовно головного убору та про певну модифікацію карабулі в першій половині ХХ ст.

Іншими видами весільних уборів дівчат були “вінок” і “капелюшиння”. “Вінок” складався із двох частин - коробки та самого вінка. Характерною особливістю цього головного убору була його неординарна форма. Поверх закріпленої на тім’ї коробки одягався вінок, який мав овальну форму. Спереду він опускався на чоло, верхня ж його частина була припіднятою над задньою стінкою коробки. Простір, який утворювався між маківкою та вінком, заповнювався штучними квітками, сухозлотою [11, с.148]. Додатково він оздоблювався кольоровою тканиною, монетами, маленькими дзеркальцями та ін. “Вінок” мав розповсюдження як в українських, так і молдавських селах рівнинної та передгірної частин краю.

Побутування капелюшиння засвідчено в селах рівнинної місцевості Верхнього Буковинського Поділля, інколи цей головний убір зустрічається в передгірній зоні сіл Вашковецького куца. “Капелюшиння” за своєю формою нагадувало описану вище “карабулю”. Для його виготовлення також використовували вовилу - “шовкову траву”, і “Боже тіло” (місцеві назви); нанизані на стрічку дрібні монети - “марки”; монети великих розмірів, переважно 4 штуки - “шустки”; червоні шовкові китиці - “китички”. Червоний колір у поєднанні з монетами широко побутував у весільній обрядовості як засіб від навроків та інших магичних заклинань.

На Буковинському Поділлі поширеним весільним головним убором у ХІХ – першій половині ХХ ст. був вінок зі штучних квітів, до якого

прикріплювалися спущені на спину стрічки. Вони могли кріпитися і до коміра верхнього плечового одягу, а вінок на голову одягався окремо.

Весільним головним убором дівчат Буковинської Гуцульщини був вінок зі штучних квітів, обов'язковими доповнюючими елементами якого виступали кольорові шерстяні нитки "поплітки", які закріплювалися біля скронь і звисали на груди, а також різнокольорові стрічки, що спадали від вінка по спині, – „політики”, „політки”. Широко відоме не лише на Гуцульщині, а й далеко за її межами весільне „чільце” у буковинській частині Гуцульщини побутувало переважно у тих селах, які розташовувалися у сусідстві з верховинськими селами Галичини.

Обов'язковою складовою частиною головного убору в усіх етнографічних регіонах Буковини був „барвінковий вінок”. Для його утворення нашивали листочки барвінку на стрічку червоного кольору чи на вербову кору, покривали зверху фарбою золотистого кольору. Одягався барвінковий вінок під традиційний весільний головний убір таким чином, щоб його краї виднілися з-під головного убору. Вічнозелений барвінок – символ довголіття, сімейного щастя та злагоди – на Буковині був основним компонентом весільних вінків, що дає підстави вважати його символом дівочства та шлюбу.

Плетення весільних вінків – окремий обряд, відомий як вінкоплетини. Зазвичай, запрошені на вінкоплетини плели вінок під супровід ритуальних пісень, в яких розповідалося про весільний вінок як особливий, єдиний в житті дівчини головний убір.

У деяких селах Гуцульщини, крім барвінку, у вінок кладуть чотири зубки часнику, три срібні монети, змащують його медом і покривають позліткою. Готовий вінок молодій кладуть на калач разом із тією голкою і ниткою, якою його шили [18. – 1998. – Т. 1, с. 7]. В інших селах ту голку, якою шили вінок, ховають молодій за кептар [18. – 1999. – Т.6, с. 3]. Вінок молодого, здебільшого, пришивають до капелюха з правого боку і так само кладуть на калачі, до тих пір, поки не йдуть до шлюбу.

На Гуцульщині під час шиття використовувалася одна довга нитка, якої мало би вистачити на обидва вінки. За звичаєм, це робилося для того, щоб життя молодих було зв'язане однією дорогою, як ціла нитка, якою шили вінок [9, с. 205].

Деякі особливості має вінкоплетіння в придністровських селах Буковинського Поділля. Так, у селі Юрківці, що на Заставнівщині, до вінка пришивають три зернини жита, шматочок цукру, срібні монети [8, с. 190], щоб життя молодого подружжя було щедрим, як жито, солодким, як цукор, а також багатим; пришивали й зубок часнику, що, очевидно, мало оберігати молоду від злих сил. Срібні монети пришивалися на щастя, а також для того, щоб молоді разом постаріли і посивіли, як ці монети.

На Буковинській Гуцульщині мати і тато клали на голову молодій барвінковий вінок, дружки прикріпляли до вінка кольорові квіточки, якими вкривалася вся верхня частина голови, а зверху – дві хустки з тороками, які прикривалися рантухом. Рантух виготовлявся з білої тканини, мав довжину

3 м і ширину 70-80 см. Це полотно впоперек було складено в складки-гофри. Потім складали полотно рантуха вздовж у 8 смуг одна над одною і кріпили до хусток. На рантух чіпляли різнокольорові стрічки, які спускалися разом з хустками нижче стану за спиною дівчини.

Переломним моментом, свого роду кульмінацією, в традиційному українському весіллі була заміна дівочого головного убору на жіночий. Така важлива роль цього обряду стає зрозумілою, якщо врахувати, що традиційні головні убори вказували на сімейний стан жінки, віддзеркалюючи кожен зміну у ньому (убір дівчини, засватаної, нареченої, молодиці тощо).

У другій половині XIX – на початку XX ст. заміна головного убору молодої, як правило, відбувалася в день вінчання. Дівочий вінок поступався жіночому головному убору – очіпку і намітці (з другої половини XIX ст. намітка все частіше замінюється хусткою).

Покрита голова жінки ще у давніх слов'ян була знаком заміжжя. Потрібно відзначити, що цей символ надзвичайно стійко затвердився у системі морально-етичних уявлень східних слов'ян, у тому числі українців, для яких покривання голови для заміжньої жінки було строго обов'язковим. Молодиця після покривання не мала права ходити з непокритою головою і з розпущеною косою ні в себе вдома, ні на людях. „Засвітити волоссям” ще на початку XX ст. вважала для себе ганьбою кожна добропорядна жінка [3, с. 236].

Хустки, які в другій половині XIX ст. прийшли на заміну старовинним рушникоподібним головним уборам, часто пов'язувалися так само, як і вони. Іноді одягали одночасно дві хустки, одна з яких, складена смужкою, проходячи під підборіддям, зав'язувалася на маківці.

Очіпки – більш пізня, в порівнянні з намітками, ступінь розвитку жіночого традиційного головного убору. Їх можна поділити на дві основні групи – м'які очіпки („збірники”), призначення яких – збирати та ретельно закривати волосся, і тверді (шапкоподібні). Існувала і велика кількість проміжних форм. „Збірник” надягався під рушникоподібний головний убір задовго до появи твердих очіпків, а після їх зникнення – під домоткані, пізніше ж – під фабричні хустки [17, с. 73]. Існує припущення, що м'які очіпки об'єднали вінок-шнур, яким зв'язували волосся дівчини, і „плат”, який накидали їй на голову, коли вона виходила заміж [21, с. 32].

Обряд надягання очіпка був схожим на всій території України. Самі ж очіпки – їхні форми, матеріал, прикраси, способи носіння – були досить різноманітними. Про важливе значення цього елемента жіночого костюма свідчать магічні якості, які йому приписуються, і пов'язані з ним багаточисельні прикмети та повір'я. Так, обряд „покривання” молодої головним жіночим убором мав сприяти родючості в господарстві. А коли у свекра були бджоли, то обряд здійснювали в хаті чоловіка, аби множилися рої. Поклоніння хліборобським культам засвідчено і в пісенних фольклорних зразках, у звичай виконання ритуального танцю навколо пов'язаної наміткою молодої. Свахи, взявшись за руки, ходили навколо столу і трічі проспівували:

/Та роди, Боже, жито, /Як очерет, велике, /На зерно зернисте, /На стебло стеблисте. /Та щоб наші молодята мали, /По сто кіп нажинали.

Для кінця ХІХ ст. явище пов'язування молодої у головний убір заміжньої жінки до переходу в дім чоловіка було притаманне, головним чином, центральним районам Полісся і спорадично зустрічалося в різних регіонах України, що свідчить про ширший ареал його побутування у більш ранні часи. В даному випадку обряд частіше виконували мати й заміжні сестри молодої.

Цей важливий елемент українського весілля має за рядом ознак (місцем і характером виконання) типологічну схожість з білоруським весільним обрядом. В окремих районах Білорусії також спостерігався звичай пов'язувати молоду головним убором жінки у її домі, де обряд виконувала хрещена мати.

На початку ХХ ст. на значній території України, у зв'язку з невідповідністю давніших обрядових форм реальній дійсності (наречена, здебільшого, йшла жити в дім чоловіка), символічний обряд переходу в жіноцтво через пов'язування хустки, одягання очіпка частіше здійснювався в домі чоловіка. Часом сам молодий знімав з молодої вінець і пов'язував її хусткою. Частіше обрядодію одягання очіпка здійснювали свахи молодого, що відображено в пісні: */Кидайся ти, Таню, кидайся, /Чужим людям зав'язатись не дайся, /Дадуть тобі чужі люди догану, /Що тобі и каптурі погано.*

Перехідною формою обряду слід вважати варіант, коли молоду покривали двічі – в своєму домі і чоловіковому. Після приходу молодої до чоловіка свекруха скидала з неї намітку („плат”), закидала її на піч і зав'язувала у свою. До цього типу явища можна також віднести часткове виконання дії в домі молодої (одягання очіпка) і продовження – в молодого (свахи пов'язували їй ще намітку, що символізувало приєднання до групи заміжніх жінок).

У зв'язку з нашаруванням елементів обряду різних часів „закручування” молодої не завжди мало чітку фіксацію в часі проведення. У деяких районах воно виконувалося до шлюбної ночі, в інших – після комори.

Незалежно від того, де покривали молоду – у неї вдома чи в молодого, весільний жіночий головний убір (очіпок) готувався завжди матір'ю нареченої, що підтверджується піснею: */Здогадайся, мати, /Що маєш доньці дати, /Чипець і бавницю, /Зробим ти молодичю...*

У Карпатському регіоні побутувало дві форми пов'язування молодої жіночим головним убором, які різнилися місцем проведення дії, локальними назвами. Перша, коли молоду покривали у неї вдома на посаді, була свідченням пережитку матрилокального шлюбу. В цьому випадку дію виконували брат і свашка молодого. Взявши в руки вишневі чи вербові гілочки (обов'язково з живого дерева), на них клали рантух, брат тричі нахилив його над сестриною головою й опускав на неї під спів: */Ой лежесв бирвін, бирвінкович... /Нема братчика дома, /Поїхав він до Львова, /Прутчіків купувати, /Сестричку покривати. /Братчик прутчіків купив, /Свою сестричку покрив.*

До молодої підходила свашка і завивала її рантухом (на-міткою). Специфічне і ширше побутування в Карпатах мала така форма покривання, коли обряд відбувався в домі молодого з поєднанням дії відсікання коси. На думку дослідників, в обрядодії відсікання коси переплелися древні обряди ініціацій з традиціями і звичаями патріархального ладу. Обряд відсікання коси узаконував залежність жінки від чоловіка і його роду. Не випадково в цьому обряді брали участь молодий, свекор, староста молодого” [4, с. 118]. Локальною специфікою гірських районів є зав’язування молодої в жіночий головний убір, коли вона сидить на ярмі. Інколи в домі молодого в коморі клали ярмо, накрите околотом (снопом збіжжя), на сніп сідав молодий, а йому на коліна – молода. Свахи одягали на неї „чипець” (очіпок), а зверху – шапку молодого, і так вводили до хати. Тут поєднується сим-волізація багатства, добробуту, а також присутній елемент підкорення невістки сімейним традиціям чоловіка.

У Карпатах побутували різноманітні назви давнього рушникоподібного жіночого убору, яким пов’язували молоду у слов’ян. На Закарпатті – *білило*, *намітка*, на Львівщині – *рантух*, *плат*, *покривало*, *перемітка*, в гірських районах Карпат – *завивало*, *намітка*, *перемітка*, *рушник*, *рубок* [19, с. 50]. Під перемітку одягали різноманітні форми жіночих шапкоподібних головних уборів під назвою *чипець*, *очіпок*, *канур*. Відповідно до назв атрибутів мала різні назви і сама дія: *почетини*, *завивання*, *покривання*, *почіпкуване тощо*.

На Буковині були поширені такі назви: „рушник”, „намітка”, „перемітка”. [13, с. 60; 14, с. 71, 73, 76, 77] Рушник - полотнище прямокутної форми тридільного поділу з тканим узором по всьому полю. Краї „рушника” повсюдно щедро орнаментувалися фігурним одноколірним тканим візерунком, вишивкою кольоровими нитками або бісером, тканим кольоровим візерунком [11, с. 151]. Техніка орнаменту була комплексною. Тут поєднувались і рослинні, і геометричні візерунки. Як правило, для рушників була характерна поліхромна вишивка, вишивка кольоровими нитками та бісером яскравих кольорів [18, 1984. – Т. 2. – с. 22]. Щоправда, в окремих українських селах Буковинського Поділля (Мусорівка, Самушин) побутували рушники з тканими і вишитими смугами тільки червоного, червоно-оранжевого і червоно-жовтого кольорів [23, ЧМНАП. – Ф. ОДВ, інв. № 1067, 1068].

Існувало кілька способів зав’язування рушника на голові. Спільним для більшості з них було обмотування полотнища навколо голови кілька разів. При цьому кінці головного убору вільно спускались один – на плечі, а другий – на груди. Для зручності пов’язування рушника в середній його частині до країв пришивалися дві стрічки з цього ж полотна.

Особлива увага приділялася доповнюючим елементам рушника, оскільки завдяки їм головний убір набував відповідної форми. В першу чергу це були такі елементи, які одягалися під рушник. До них належать: „фес”, „фис”, „тарілка” („тарільчик”), „мисочка” і „коробка”. Фис мав вигляд шапочки у формі зрізаного конуса, виготовленої з картону і обтягнутої червоною тканиною. За своєю формою фис нагадує чоловічий головний убір - шапку

„магерку”, [20, с. 173] в українців – „шоломок” [21, с. 100-101], у росіян – „шолом”. Основне призначення фиса полягає в тому, щоб надати правильної форми зачісці під головним убором [18, 1983. – Т. 3. – с. 22].

Іншим доповнюючим елементом рушника була мисочка-тарільчик. Виготовляли її зі скручених стебел соломи або з вичесаного волосся у формі тарілки. Цю форму одягали поверх зачіски на маківці.

Функцію прикрас „намітки” виконували такі доповнення головного убору, як „покривала”, хустки, стрічки, квіти та інш. „Покривалом” слугувала кольорова шовкова хустка фабричного виробництва, що складалася чи скручувалася у формі обруча. Обруч зшивали нитками, прикрашали бісером, сухозлотом. Пов’язували покривало зверху головного убору на тім’ї, підкреслюючи, таким чином, „кирпу” („фес” чи „мисочку”). Кінці прикраси вільно опускалися на потилицю і на одне плече. Такі види прикрас, як стрічки та хустки, пов’язувалися навколо голови, підкреслюючи висоту головного убору. Хустки, в такому випадку, складали в кілька разів, утворюючи вузьку смужку для пов’язування. В іншому випадку хустку пов’язували під „наміткою” таким чином, аби її вузька кольорова смужка виступала з-під головного убору на чолі. Квіти прикріплювали до головного убору за допомогою приколівання з лівого чи правого боку зачіски. Квіти, як і стрічки, хустки, покривала, були яскравих тонів, які гармонійно контрастували з полем головного убору [11, с. 156].

У другій половині XIX - першій половині XX ст. на Буковинському Поділлі були поширені рушникові головні убори – „перемітки”, які відрізнялися від рушника своєю формою, способом пов’язування, доповнюючими елементами. Цей головний убір складали: власне перемітка, „кичка” і „забір”. Перемітка, в свого чергу, складалася із „пальців”, „вуха” і основи. Основа мала вигляд прямокутного домотканого полотнища білого кольору довжиною близько 2 м і шириною до 0,5 м. Ширина полотнища складалася у 8 складок так, що утворювалась довга складчаста стрічка [6, с. 282]. Краї основи обшивали вузькою шерстяною смужкою тканини контрастного кольору (пальцями). Один кінець перемітки завершквася окремо вишитою домотканою орнаментованою тканиною червоного кольору (вухом), який складали вдвоє і пришивали до основи перемітки. Такою ж орнаментованою тканиною був і забір [18, 1987. – Т. 2. – с. 15]. Доповнюючим елементом перемітки, який надавав головному убору округлої форми, була кичка - обруч, виготовлений на міцній картонній основі і обтягнутий грубими лляними нитками. В XIX - на початку XX ст. кичка була поширена не тільки в рівнинній зоні Буковини, а й на Поділлі [22, с. 86], в Бессарабії [11, с. 50]. Під час пов’язування перемітки одну зі складок основи розкладали й утворену форму одягали на голову, а решту частини перемітки обв’язували навколо голови. Забір, прикріплений до кінця перемітки шпильками, розміщували на потилиці. Крім рушникових головних уборів, у кінці XIX та першій половині XX ст. набувають поширення кольорові хустки („фустки”) фабричного виробництва. Існують кілька способів пов’язування хустки навколо голови – „підкривання”.

„під бороду”, „на тім'ю”. В окремих місцевостях Буковинського краю побутував спосіб пов'язування на голову двох хусток. Він зустрічається як на Буковинському Поділлі, так і на Гуцульщині. Полягав цей спосіб у тому, що одну хустку зав'язували навколо голови, а другу, складену в кілька шарів, укладали зверху, над першою, так, що вона охоплювала підборіддя знизу і зав'язувалась у вузлик на тімені. Цікаво, що такий же спосіб пов'язування хусток зустрічається і в селах Східної Галичини та в Білорусії [20, с. 171].

На Буковинській Гуцульщині (Путильщина) з молодою головний убір знімали в коморі. Музика при цьому грала сумну мелодію. Як тільки молодий чув гру скрипки, то забігав до комори і зубами мусив перекусити „шварку” - тясемку, яка тримає „бовтиці” (металеві прикраси) в косах молодої і відразу ж втікав. Молода при цьому плакала, а хтось із присутніх тягнув за нитку і розсипався весь пишний убір гуцульської княгині. Після цього весільна матка пов'язувала її переміткою, поверх якої клала весільний вінок. Обряд завершувався ритуальним танцем дружби з молодою. На початку XIX ст. молоду пов'язували хусткою.

На Вижниччині покривання княгині поєднувалося з відсіканням її коси. У цьому переплелися древні обряди ініціації з традиціями і звичаями патріархального ладу. Обряд відсікання коси узаконував залежність жінки від чоловіка і його роду. Не випадково в цьому обряді брали участь молодий, свекор, староста молодого [2, с. 118].

У коморі клали ярмо, накрите снопом збіжжя, на яке сідав молодий, а йому на коліна – молода. Мати молодої одягала на неї чипець (очіпок), а зверху – шапку молодого. Тут поєднується символізація багатства, добробуту, а також присутній елемент покори невістки сімейним традиціям чоловіка.

Після частування молодих виводять з-за столу. Попереду іде матка з батьком, за ними – бояри, останніми виходять молоді, тримаючись за рушничок. Молодий бере свою суджену до танцю. Під час танцю брат молодої відтинає їй косу, співаючи: *Три перстені покидати, а танці забути /Треба мені, молоденькій, господинев бути. /Три перстені покидати, тре косоньку втяти, /Треба мені молоденькій кибавку носити* [2, с. 118].

Родичі молодого прив'язують кінець коси молодої до гвіздка, спеціально вбитого в стіну. Молодий під час танцю з першою дружкою повинен виявити таку спритність, аби з першим ударом топірця повністю відрубати косу. Після цього господарі приймають хлопця до свого роду.

Про перехід молодої з дівочої громади до громади жінок свідчить не тільки її головний убір, а й зачіска.

Волосся тепер їй заплітають не в одну косу, що характерно для дівочої зачіски, а в дві, або розплетене волосся закручують у кружок, одягали очіпок, зверху зав'язують хустку.

Молоді за обідом нічого не їли, а йшли вечеряти у комору. Мати приносила смажену курку, пригощала свих і молодих. Інколи молодим давали явно символічну їжу – двох смажених голубів, які символізували вірне кохання і злагоджене життя, а також печені яблука та пряники [24, с. 50].

У Прутсько-Дністровському межиріччі брат молодой на двох палицях намагалися накинути хустку на голову нареченої.

Дівчата заважають покривати молоду хусткою. Вони махають над молодою тарелем, в який дружба кидає гроші як викуп за молоду. Дружки врешті-решт забирають таріль, а ватажел покриває молоду хусткою-турпаном. Гості в цей час співають: */Братчику, соколику, накрий мені головоньку /Білим покривальцем, /Вічним завивальцем, /Щоб його завивали, ніколи не скидали* [5, с. 238].

У деяких районах Буковини після недовгого частування молодий запрошує молоду до танцю. Танцем її підводить до столу рідний брат або старший дружба-ватажел. Це – останній танець нареченої на батьківському подвір'ї. Молодий частує брата чи ватажеля за те, що привів до столу молоду, потім частує свою суджену. Коли вона повертає йому чарку, наречений швидко перехоплює її руку, підводить до столу і садовить поруч себе. По той бік стола, як за символічною межею, залишаються її батько й мати, брати і сестри, рідна хата і все дотеперішнє дівоче життя. Підходять дівчата-дружки. Вони сідають на лаву позаду молодой. Починається покривання молодой.

Дівчата заважають покривати молоду хусткою. Ватажел на двох палицях намагався накинути хустку на голову нареченої. Група хлопців біля ватажеля в цей час співає:

Вилітайте, ластівочки,	Ходи сюди, до цього стола,
Най сідають парубочки.	Бо кличе тебе сестричка твоя.
Ї-ха! Гей-гей! Гоп-дзуб-дзоп,	Ой кличе тебе частувати,
Гоп-дзуб-дзоп!	Бо маєш її покривати.
Ой, братчику Васильчику,	Сідай, братчику, на крісельце,
Ходи сюди, до цього стола.	Покрий сестричку чистим серцем

[18, 1995. – Т. 1. с. 26].

Пісню підхоплюють дівчата: */Сідай, братчику, гаразд, гаразд. /Не дай покрити сестричку зараз. /Твоя сестричка тобі наймила, /Бо вона тобі сорочку шила. /Бо вона тобі їсти варила, /Вона з тобою в поле ходила. /Ой, братчику, гроші – сила, /Твоя сестричка тобі наймила. /Вона з тобою в поле ходила, /Тобі сестричка добре робила. /А наш тарілець ще ся куркоче, /Бо наш тарілець ще грошей хоче* [7, с. 154].

Потім переспівами йде діалог хлопців і дівчат:

Хлопці: *Наша велика паня/Набрала дружок лиш на жебрання.*

Дівчата: *А ви, бояри, тут не співайте, /Бо ви в цій хаті права не маєте. /Бо ваше право у молодого. /Забирайтеся, що й до одного.*

Під час переспівів дружки махають над молодою тарілем, не даючи ватажелу її покрити. В цей таріль кидають гроші як викуп за молоду.

Дівчата: *А наш молодий перефалений, /Кинув нам рубель вапном білений. /Вапном білений, ще трохи чорний. /А він каже нам, що то червонець. /В нашого батька чорненькі брови, /Він кине дружкам хоч на підковні* [18, 1995. – Т. 1. – с. 28].

Дівчата врешті-решт забирають таріль, а ватажел покриває молоду хусткою-турпаном. Хлопці співають пісню: */Ой, до Львова доріжечка, до*

Львова/Обсаджена виноградом довкола. (2) /Йшла нею дівчинонька й заснула, /За нею, за нею її мамка. Не вчула. /Ой, до Львова доріжечка, до Львова /Обсаджена виноградом довкола. (2) /Йшла нею дівчинонька й заснула, /За нею, за нею її татко. Не вчула. /Ой, до Львова доріжечка, до Львова /Обсаджена виноградом довкола, (2) / Йшла нею дівчинонька, заснула, /За нею, за нею її братик. Не вчула. /Ой, до Львова доріжечка, до Львова /Обсаджена виноградом довкола. (2) / Йшла нею дівчинонька й заснула, /За нею, за нею її сестра. Не вчула. /Ой, до Львова доріжечка, до Львова /Обсаджена виноградом довкола. (2) / Йшла нею дівчинонька, заснула, / За нею, за нею її милий. Учула! [18, 1996. – Т. 2. – с. 32].

У селах Прутсько-Дністровського межиріччя на Хотинщині зустрічається варіант такої пісні зі словами „Ой, до Одес доріжечка, до Одес” (Рукшин, Малинці) [18, 1996. – Т. 8. – с. 5; 18, 1996. – Т. 9. – с. 12]. Такий варіант виник у ХІХ ст., коли частина Хотинщини, Кельменеччина та Сокирянщина входили до Бессарабської губернії Росії [7, с. 156].

Отже, у різних зонах Буковини набір елементів обрядової дії покривання молоді різнився локальною специфікою, повнотою чи урізуванням окремих дій, перенесенням виконання деяких дійств у дім молодого тощо. Обрядодія покривання молоді символізувала перехід у стан заміжньої жінки, а її виконання стверджувало утворення нової сім’ї.

У сучасному весіллі теж присутній старовинний обряд покривання молоді. У селах Буковини існує звичай пов’язувати молоду хусткою (рідше – традиційною наміткою) по закінченні весілля на знак переходу її у статус заміжньої жінки. Але загалом символіка обряду покривання, як і заміни головного убору нареченої, втратила в наші дні свою минулу значимість – на відміну від весільного вінка, який зберігає якщо не традиційні форми, то (значною мірою) традиційний символічний зміст.

Жіночі весільні головні убори буковинського краю характеризуються особливим розмаїттям. Вони підкреслюють локальні особливості весільного обряду взагалі та традиційного костюма зокрема того чи іншого регіону і, здебільшого, у чистому вигляді не повторюються.

Весільні головні убори й досі залишаються найбільш символічно значущим елементом у вбранні нареченої. При цьому вони продовжують зберігати специфічні локальні риси.

Джерела та література: 1. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди в Україні. - К., 1988. – 192 с.; 2. Весілля: У 2-х кн. / За ред. Шубравської М.М. - Кн. 2. – К.: Наук. думка, 1970. – 479 с; 3. Гурошева Н.О. Обрядова роль традиційного одягу українців // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 4; 4. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К., 1974. – 159 с; 5. Качуляк І., Бальбук І. Весільна обрядовість у селах Стрілецький кут та Ревне. // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2003– Вип.5; 6. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. – Т. 1. - Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 378 с.; 7. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. Т. 2. - Чернівці:

Золоті литаври, 2001. – 424 с; 8. Кожолянко О. Барвінковий обряд Прутсько-Дністровського межиріччя Буковини як елемент передшлюбного дійства традиційного весільного обряду // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Т. 1 (17). – Чернівці: Прут, 2004. – С. 184-196; 9. Кожолянко О. Особливості передвесільного періоду сімейної обрядовості гуцулів Буковини // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Вип. 5. – Чернівці: Прут, 2003. – С. 203-207; 10. Кожолянко О., Паук О. Використання монет у весільній обрядовості Буковини. // Матеріали II Міжнародного наукового семінару „Кайндлівські читання”, 28-29 травня 2005 р. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 240-243; 11. Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг. Чернівці-Саскатун, 1994. – 260 с.; 12. Косміна Т.В., Васіна З.О. Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції. – Київ, 1989; 13. Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине. – Киев, 1875; 14. Купчанко Г. Наша родина. – Ведынь, 1897; 15. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – К., 1975; 17. Николаева Т.А. Художественные особенности народной украинской одежды конца XIX – начала XX в. как объект этнографического исследования // СЭ. – 1988. – №6; 18. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету. 1985 – 2005 рр; 19. Матейко К.І. Український народний одяг. – К., 1979; 20. Молчанова Л.А. Матеріальна культура белорусов. – Минск, 1968; 21. Прилипко Я. Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян (на матеріалах одягу). – К., 1964; 22. Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори дівчат на Поділлі у XIX – на початку XX ст. //Тези доповідей 6-ї Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1987; 23. Чернівецький музей народної архітектури та побуту (ЧМНАП). – Ф. ОДВ, інв. № 1067, 1068; 24. Шухевич В.О. Гуцульщина. Третя частина. Друге видання. – Верховина: Журнал „Гуцульщина”, 1999. – 272 с.

УДК: 394(4-11)

Вікторія ГРЯБАН

ТРАНСФОРМАЦІЇ БУДНІВ НАСЕЛЕННЯ У ПРИКОРДОННІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ З ЄВРОСОЮЗОМ

Стаття присячена проблемі трансформації буднів населення у прикордонній зоні на Західній Україні, що безпосередньо межує з Європою, після розширення ЄС на Схід. В дослідженні розглянуто співробітництво, співіснування і рух в рамках прикордонного регіону. Вивчаються особливості соціальної єдності жителів прикордоння на рівні субкультури, яка існує за своїми правилами та неписаними законами незалежно від існуючої влади. У статті відзначено, що після падіння “залізної завіси”, створеної Радянським Союзом, почався зворотній процес ізоляції, вже із Заходу, ініційований ЄС з метою створення “фортеці Європи”.

Ключові слова: Україна, Європа, Євросоюз, Радянський Союз, Схід, Захід, кордон, прикордонний рух, субкультура, “залізна завіса”, “фортеця Європи”.